

НА ОДСТУПНОМ ПРАВЦУ ЊЕМАЧКИХ СНАГА

Средином љета 1944. године почеле су операције снага НОВЈ за ослобођење источних крајева Југославије (Србије и Македоније). Прво је у јужну Србију продрла ударна група дивизије (2. пролетерска, 5. крајишка и 17. источnobосанска), а после је ње су то учинили 1. пролетерски и 12. војвођански корпус који је, у наступању преко западне Србије, Врховни штаб оријентисао ка Београду. Ускоро су се тим корпусима придружиле и 11. крајишка и 28. славонска дивизија које су, у вријеме ослобођења Тузле, кренуле преко Дрине за Србију. Од тих снага Врховни штаб је, средином септембра 1944. године, образовао 1. армијску групу НОВЈ и додијелио јој задатак да ослободи Београд. У јужној и у источној Србији оперисали су под командом Главног штаба НОВ и ПОЈ Србије, 13. и 14. корпус. Њихова су дјјства у септембру усмјерена на комуникације у долини Мораве и у позадину њемачких снага које су покушавале да образују фронт дуж југословенско-бугарске границе.

Истовремено су снаге НОВ и ПОЈ у Македонији, под командом Главног штаба, развијале офанзивна дјјства на цијелој територији Македоније, посебно на комуникацијама којима су почеле одступати гвемачке снаге из Грчке.

Тако је НОВ и ПОЈ дочекала почетак расплета на Балкану са три своје Јаке фупације у источним крајевима земље. Оне су довеле у тешку ситуацију њемачке снаге које су добиле задатак да образују фронт на источним границама Југославије. Врховни командант, маршал Тито, извршио је координацију дјјства тих групација са снагама Црвене армије, које су, преко Румуније и Бугарске, избиле на наше источне границе. Крајем септембра 1944. године почеле су заједничке операције за ослобођење Србије и Београда. Тим је, поред осталог, спријечено извлачење њемачких снага из Грчке долином Мораве преко Београда. Цијела група армије »Е« је била присиљена да се извлачи на запад, преко Сашака и јужног дијела западне Србије, на Вишеград и даље преко Сарајева и долином Босне - на сјевер. Тако је источна Босна поново постала врло значајно оперативно подручје и за НОВЈ и за непријатеља.)

1) Види шире о операцијама за ослобођење источних крајева Југославије: »Ослободилачки рат«, 2 стр. 265-326 и 345-383

Дјејства око
Рогатице и
Горажда

Почетком октобра 1944. Врховни штаб је упутио директиву 3. корпусу да у циљу успостављања извлачења њемачких снага из Србије и Санџака темељито поруши све важније комуникације у источној Босни. У духу те директиве 27. дивизија је, 10. октобра, добила задатак да изврши темељито рушење друмова Хан-Пијесак - Власеница - Дрињача - Зворник и Зворник - Цапарде и да на погодним мјестима изведе радове за постављање минских поља.²⁾ Нешто касније, Штаб 3. корпуса је оријентисао главнину 27. дивизије на комуникације Сарајево - Вишеград ради њиховог темељитог рушења и дјејства на њемачке снаге које се буду извлачитим правцем.³⁾ Одјејствима 16. муслиманске бригаде на том подручју види скицу бр. 18.

Покрет 16. муслиманске бригаде ка новом оперативном подручју, које је добила 27. дивизија, почео је 16. октобра. Она се прво прикупила на простору села Осмаци и Подборогово.⁴⁾ Из тог рејона је, са Штабом Дивизије, извршила покрет преко Папраће и Цикота ка Власеници са задатком да уз пут похвата четничке групе на које наиђе. Марш је извршен у батаљонским колонама с намјером да се што боље прочешља земљиште и пронађу и униште четници који су ометали рад војно-позадинских власти и народноослободилачких одбора.⁵⁾ Међутим, четничке групе су се извукле или вјешто прикриве испред колона, па готово нигдје није било значајније борбе.⁶⁾ Послије једнодневнoг одмора у Власеници, Бригада се, 20. октобра, пребацила на подручје села Соколовића.⁷⁾ Сутрадан је стигла вијест да је ослобођен Београд. Била је то једна од највећих радости коју су борци и старјешине доживјели ове ратне године. У јединицама је спонтано почела пјесма и почасна паљба из свег наоружања - а одмах послје тога су по селима одржани зборови који су се претворили у веселје војеке и народа.⁸⁾

На подручју Романије тада је непријатељ имао доста јаке снаге. Током 1944. године јединице НОВ и ПОЈ повремено су боравиле у овим крајевима, јер су их, због оперативних потреба и тешкоћа у снабдијевању, за краће, а некад и дуже вријеме напуштале. Пространа подручја била су пушта: села попаљена или напуштена, а народ избјегао у градове или, пак, у крајеве који нису доживјели такво разарање и уништавање. Све је то олакшало непријатељу (усташким и домобранским и четничким јединицама) да се учврсте у појединим упориштима и да терором покушају онемогућити рад организација НОП-а. Међутим, и у тим доста тешким условима организације КПЈ, СКОЈ-а, Народног фронта, као и органи народне власти активно су дјеловали у свим крајевима.⁹⁾

2) Зборник НОР-а, Ш30 наређење Штаба 3. корпуса од 10. X 1944. док. бр. 33.

3) Исто.

4) АВИИ, заловијест Штаба 27. дивизије од 16. X 1944, к. 1111, бр. рег 26/6.

5) Исто, заповијест Штаба 16. муслиманске бригаде од 17. X 1944, к. 1112, бр. рег. 45/2. (Претходних дана четници су напали и заробили партизанску стражу код школе у селу Доњем Залуковику).

6) Историјат, стр. 29

7) Зборник НОР-а, 1У/30, док. бр. 75.

8) Сјећан* аутора.

9) Зборник НОР-а, 1У/30, извјештај Штаба 3. корпуса Врховном штабу НОВ и ПОЈ од 5. X 1944. док. бр. 20.

Усташко-домобранске снаге су обезбјеђивале желџезничку пругу Сарајево - Вишеград са дијеловима 1. усташког стајаћег дјелатног здруга и 8. посадног здруга. У рејону Рогатице су се налазили 2. и 3. баталџон 1. усташког здруга, чије су двије чете биле распоређене у Сокоцу и Подроманији. С тим снагама непријатељ је обезбјеђивао друм Вишеград - Рогатица - Сарајево.¹⁰⁾

На ширем подручју Романије биле су и јединице четничког Романијског корпуса подијелџене у мање групе, које су избјегавале борбу са јединицама НОВЈ јачим од батаљона.¹¹⁾

Цијенећи ситуацију на додијелџеном оперативном подручју, Штаб 27. дивизије је одлучио, 22. октобра, да са 16. и 29. бригадом разбије најјачу непријатељеву групацију и ослободи Рогатицу како би могао овладати комуникацијама између Вишеграда и Сарајева и темељито их порушити. У оквиру тога је 16. муслиманска бригада добила задатак да се са подручја Соколовића пребаци у рејон села Селџани и Стрмац (источно од Рогатице, у захвату друма за Вишеград), ту изврши рушење друма и са полазних положаја налинији: к. 669-Градац- Гулије.к. 710-Потпећ, са главнином снага крене у напад на непријатеља у Рогатици. Са западне стране требало је да напада 20. романијска бригада. Почетак напада је предвиђен за 4 часа 23. октобра.¹²⁾

Пошто је Штаб Дивизије нарочито нагласио значај рушења комуникације, Штаб 16. бригаде је за напад на непријатеља у Рогатици ангажовао 1. и 3. батаљон, чету 4. батаљона. извиђачку чету и топовски вод док је 2. батаљон оставио у рејону села Стрмац и Селџани са задатком да темељито поруши друм и обезбједи напад од Вишеграда, а 4. батаљон оставио је у селу Шаторовићи ради обезбјеђења на правцу од Жепе.¹³⁾

У то вријеме су снаге 5. корпуса НОВЈ предузеле нападна дјејства у рејону Травника. Непријатељева команда је главнину усташких снага из Рогатице упутила ка Травнику, управо у вријеме када се 27. дивизија припремала да изврши свој задатак. Осјетивши опасност да би губитак Рогатице отежао остварење њихових планова, Нијемци су ка Рогатици и Вишеграду упутили, 21. и 22. октобра, 7. СС-извиђачки батаљон.¹⁴⁾ Те промјене у гарнизону Рогатица нису биле уочене на вријеме.

Према добијеном задатку батаљони 16. муслиманске бригаде су 22. октобра навече кренули из Соколовића и у селу Селџанима изненадили и заробили 20 милиционера са пушкомитралџезима, машинком и 19 пушака. Из тог рејона су ојачани 1. и 3. батаљон прешли у напад. Брзо су савладали истурена обезбјеђења (заплијенивши 9 сандука муниције) и избили на периферију Рогатице. Ту су наишли на јак отпор и пошто је изо-

10) Исто, док. бр. 21.

11) Детаљни подаци о непријатељским снагама у јесен 1944. на територији Босне и Херцеговине налазе се и у отвјештају Штаба 5. корпуса НОВЈ Врховном штабу НОВ и ПОЈ од 25. XI 1944. (Зборник НОР-а, ГУ/30, док. бр. 112).

12) Зборник НОР-а, ГУ/30, заповијест Штаба 27. дивизије од 22. X 1944, док. бр. 46.

13) Исто, заповијест Штаба 16. муслиманске бригаде 22. X 1944, док. бр. 48.

14) Исто, наређење Штаба 27. дивизије од 23. X 1944, и напомена 2, док. бр. 49.

стао напад 20. романијске бригаде (која је закаснила). Штаб 16. бригаде Је у свануће наредио да се повуку на полазне положаје.¹⁵⁾

Изјутра 23. октобра је Штаб 20. романијске бригаде обавијестио да »...јаке њемачке моторизоване снаге продиру од Вишеграда преко Рогатице ка Соколцу.« Међутим, та информација није биласасвим тачна. Не знајући то, Штаб је Дивизије, на основу тог извјештаја, наредио да се обустави напад на Рогатицу и да 16. муслиманска бригада настави са рушењем друма и да дубинским засједама спречава продирање непријатеља од Вишеграда ка Рогатици. Исти задатак је имала и 20. романијска бригада на друму од Рогатице ка Соколцу.¹⁶⁾

Послије извлачења батаљона 16. муслиманске бригаде на полазне положаје, из Рогатице су кренуле поменуте њемачке јединице ка Вишеграду. Пошто батаљони нису оставили засједе на друму, непријатељ је несметано стигао на простор села Стрмац и Пешурићи, гдје се, вјероватно, задржао ради склањања препрека и оправке друма. У 10,30 часова је Штаб Бригаде наредио 2. батаљону да у току наредне ноћи поново поруши друм и постави засједе између Пешурића и Сјемећа. Остали батаљони су задржани на положајима према Рогатици.¹⁷⁾ У току ноћи 23/24. октобра је 16. муслиманска бригада рокирала 4. и 3. батаљон па комуникацију Рогатица-Соколац са задатком да је поруши и спријечи саобраћај па њој.¹⁸⁾

Међутим, изјутрарано, 24. октобра, 29 романијска бригада је самоиницијативно напала и потпуно разбила непријатеља у Рогатици и брзо ослободила варошицу.¹⁹⁾ На то нису реаговале њемачке снаге у рејону Стрмац и Пешурићи, већ су у току дана неемепно извршиле покрет до Вишеграда. У таквој ситуацији, 20. романијска бригада је помјерена западно од Рогатице с циљем да настави гоњење непријатеља ка в* 'хнцици Прачи, а 16. муслиманска бригада је добила задатак да са дијелом снага остане у ширем рејону Рогатице, ради рушења комуникација, и да са два баталона нападне њемачку групу у рејону Стрмац и Пешурићи јер се није знало да је она 24. октобра већ стигла у Вишегра;²⁰⁾ Када су и баталони изјутра наредног дана избили на Сјемећ, нису наишли на непријатеља, али су на више мјеста порушили друм и запријечили га обарањем стабала.²¹⁾

У току 25. октобра је Штаб Дивизије ријешао да с дијелом снага 16 муслиманске бригаде запосједне рејон Горажда ради рушења комуникација и мобилизације нових бораца. На тај задатак су упућени 3 и 4 баталона и извиђачка чета,²²⁾ под непосредном командом Штаба Бригаде. Они су у току 26. октобра извршили марш из рејона Рогатице и преко желез-

15) Ис-горијат, стр. 10, и Зборник НОР-а, ГУ/30, док. бр. 75.

16) Зборник НОР-а, IУ/30, док. бр. 49.

17) АВИИ. к. 1112, заповијест Штаба 16 муслиманске бригаде од 23 X 1944 бр. рег. 48/2

18) Исто. заповијест Штаба 16 муслиманске бригаде од 23 X 1144 бр. рег. 49/2.

19) Зборник НОР-а, II/30, док. бр. 75

20) АВИИ. к. 1112, иповијест Штаба 16. муслиманске бригаде од 24 X 1944. бр. рег. 50/2 и 51/2

21) ИСТСЛ. извјешта; Штаба 16. муслиманске бригаде Штаб-Дивизије од 25 X 1944 бр. рег. 2/3.

22) Исто, заповијест Штаба 16 муслиманске бригаде од 25. X. 1944 бр. рег. 2/2.

ничке станице Месићи и села Јабуре навече стигли у Горажле, гдје су лако рачбили непријатеља (око 200 милиционера из Санцака) и зароби. п 20 милиционера (са 2 пушкомитраљеза и другим наоружањем) који су ступили у Бригаду.²³⁾ Тих дана су руководства Бригаде и батаљона обновили народноослободилачке одборе у Рогатици и Горажду и предузели мјере да се од јединица муслиманске милиције образује партизански одред у рејону Горажда.²⁴⁾

Главш! задатак Бригаде све до почетка новембра је био рушење комуникација. наX)чито на друмовима, у рејонима Горажда и Рогатице У то вријеме јединице нису имале експлозива и минерског материјала. па су рушења вршена приручним алатом који се могао наћи на лицу мјеста и палењем дрвених мостова. Батаљон су од становнишга образовали радне чете које су ангажовали на рушењу друмова. Покушај да се поруши жел^езнички мост на Дрини. кодушћа Лима, није успио. На тај задатак је упућен 3. батаљон, али га није имао чиме извршити. Због свега тога резултати рушен>а комуникација нису били у сразмјери са напрезањем јединица.²⁵⁾ Како ће се касније видјети, непријатељ је брзо оправрио све порушене комуникације.

Борбе
на друму
Рогатица -
Вишеград

Крајем октобра 16. муслиманска бригада била је ч слездећем распореду: 1. батаљон у Рогатини. 2 бата.'он - на Сјемећу. 3. батаљон - у Међећи и 4. батаљон са извиђачком четом у Јабуди, изнад Горажда. Намјера Штаба Дивизије била је да, иослије рушења комуникација, што прије прикупи Бригаду на друму између Вишефада и Рогатице, да би она ирва примила борбу са њемачким снагама које се буду повлачиле тим ирвцем и присилила их да се развију како би главнина Дивизије имала времена да се уведе у борбу на најпогоднијем мјесту.²⁶⁾

Међутим, непријатељ је. умјесто из Вишеграда - прво пошао у напад из Сарајева ка Рогатици. Још 27. окгобра на операгивно подручје Дивизије стигла је (из рејона Тузле) 19. бирчанска бригада, која је тог дана збацила усташеса Црвених стијена на Романији. Већ сутрадан непријатељЈеупутио 1. усташки дјелатни здруг, оЈачан њемачким јединицама, ка Романији са задатком да овлада изгубљ>еним положајем и настави надирање ка Сокоцу (гдје је имао посаду) и Рогатицу. Наредних дана дошло је до жестоких борби на Романији. Штаб 27. дивизије је намјеравао да са 19. и 20. бригадом, ноћу 31. октобра. заузме Соколац, а да послије тога одбапи непријатељ>аса Романије. Поштосу претходног данаусташе изненадним

23) Исто, извјештај Штаба 16. муслиманскебригаде Штабу 27. дивизије,од27. X1944,бр. рег 3/3 и Зборник НОР-а, ГУ/30, док. бр. 75, (Међу заробљ>еним био је и раније поменути командант милиције Чебо. Он и још неколико његових саралника су стрјел>ани »због почињених Јлочица над народом)

24) Историјат, стр. 30 (У погледу прелажења муслиманске милиције на нашу страну Штаб Бригаде Је. поучен ранијим искуством. био опЈавдано скептичан Види цнт. док. АВИИ. к. 1112, бр. рег. 3/3)

25) Зборник НОР-а, ГУ/30. зановијес-г Штаба 27. дивизије од 28. X1944. док. бр. 55 и 75, АВИИ. к. 1112, бр. лжг. 3/3

28) Зборник НОР-а, ГУ/30, заповијест Штаба 27. дивизије од 29. X 1944, док. бр. 55.

наладом потиснуле 19. бригаду ка Гласинцу, одустало се од напада на Соколац и организована је одбрана с циљем да се спријечи продор усташа ка Рогатици.²⁷⁾

Како су дијелови 1. усташког здруга наставили продор, 1. новембра је почело и прегруписавање 16. муслиманске бригаде. Штаб Дивизије желио је да је прикупи код Рогатице и да с њом организује одбрану између села Гучева и Ковања. Међутим, то није реализовано, јер је због надирања непријатељ Бригада морала да се уводи у борбу по дијеловима. Прво је ангажован 1. батаљон, који се 2. новембра послѣ борбе на Рабру (триг. 1083) повукао на положаје изнад Гучева. Истог дана се у покрету од Горражда 3. батаљон сукобио с усташама код села Враголова и нанио им губитке од 4 мртва и 10 рањених (уз своје губитке од 1 мртвог, 1 рањеног и 4 нестала бораца). Пред надмоћнијим непријатељем тај батаљон се повукао у село Ћемановиће, гдје је у току дана стигао и 4. батаљон,²⁸⁾ Увече 2/3. новембра усташе су ушле у напуштenu Рогатицу.

Због тога је 16. муслиманска бригада заузела положаје сјеверно од Рогатице, на линији између села Гучева и Шаторовића. Непријатељ је с дијелом снага продужио наступање из Рогатице ка Вишеграду (с циљем да тамо пребази мостовни материјал), а са главнином прешао у одбрану Рогатице. Да би се открио непријатељев распоред и везале његове снаге, 1. батаљон је упућен на Луњ (триг. 875), доминантну тачку изнад Рогатице, са задатком да га препадом заузме, у чему није било успјеха. Истовремено је главнина Бригаде кренула у напад на непријатељеву колону (42. немачка мостова колона са усташким дијеловима који су је штитили), која је маршовала ка Вишеграду. У рејону села Стрмац и Селани она је заустављена. Требало је сутрадан да се на њу продужи напад, али се од тога одустало, јер су 10 савезничких транспортних авиона избацили са око 300 падобрана велику пошљку оружја, муниције и друге опреме за 27. дивизију. Пошто је дио падобрана вјетар понио према Рогатици, све јединице Бригаде су прво кренуле да спријече усташе да их покупе, а послѣје су ангажоване и на сабирању пошљки у рејонима свог распореда.²⁹⁾

У току 4. новембра Штаб Дивизије је одлучио да сутрадан у 4 часа 16. муслиманска и 20. романијска бригада нападну непријатеља у Рогатици и његову колону која је била заустављена у рејону села Стрмац и Селани У нападу на Рогатицу ангажовани су 1. и 4. док су 2. и 3. батаљон упућени у напад на колону. Међутим, непријатељева колона је у току ноћи 4/5. новембра кренула ка Вишеграду, па су 2. и 3. батаљон наишли на празне положаје. Они су одмах приступили прављењу запрека на друму и поставили се у дубинску засједу у правцу Вишеграда. Чете батаљона које су нападале на непријатеља у Рогатици избиле су до првих кућа. Ту су заустављене. Имале су 2 погинула (један од њих је био Станко Међић, командир чете у 4. батаљону) и 6 рањених бораца. Основни узрок неусп-

27) Зборник НОР-а IУУ30. док бр 75

28) Зборник НОР-а, IV/30, извјештај Штаба 27. дивизије од 16. XI1944, док. бр. 90, Историјат. стр. 30. Ибрахим Лојић, Ратни дневник. »Ослобођен^е«, Сарајево, од 5. IX 1973

29) Зборник НОР-а, IУУ30. док. бр. 90 (око 40 падобрана с пошљком Је на ло непријатељу у руке у Рогатици, око 30 су уграбиле четничке и милицијске групе које су биле прикривене по околним шумама).

јеха је био у нејединовременом нападу тих батаљона и у томе што јединице 20. бригаде нису заузеле Луњ.³⁰⁾

У свануће Штаб Бригаде је обуставио напад, јер су престале борбе на одјеку 20. бригаде, а у међувремену је стигло обавјештење да од правца Вишеграда креће друга моторизована колона. С положаја код Рогатице је извучен 4. батаљон са бригадним топовским водом и хитно упућен на Тмор (триг. 1342) са задатком да у том рејону ојача одбрану 2. и 3. батаљона. Уекоро је дошло до борбе са њемачком колоном, од око 30 камиона, која се враћала из Вишеграда пошто је тамо превезла мостови парк. У заштити камиона биле су усташе и неколико тенкова. Један дио колоне се пробио у Рогатицу, а други је одбачен у Вишеград. Непријатељ је имао 30 мртвих и 15 рањених, а батаљони су имали 2 мртва и 5 рањених. Уништени су или оштећени 1 тенк и 2 камиона.³¹⁾

Послије борби 5. новембра Штаб Дивизије је привремено одустао од даљих напада на непријатеља у Рогатици и ријешо да распореди дивизију тако »... да све бригаде заједно чине једну велику дубинску засједу на комуникацији Соколац-Рогатица-Вишеград...« И даље је за све бригаде био основни задатак р^ашење те комуникације и напад на непријатеља кад крене било ка Вишеграду или, пак, из њега ка Сарајеву. У оквиру тога, 16. муслиманска бригада је остала оријентисана ка друму између Рогатице и Вишеграда са задатком да главнину држи у рејону села Шаторовићи и Стрмац, а да истуреним засједама до Сјемећа контролише друм и врши рушења на њему. Овог пута Бригади је додијелен експлозив и један број противтенковских нагазних мина, па је израда препрека била лакша и ефикаснија.³²⁾

Наредних дана није било значајнијих борби. Батаљони су цијело вријеме рушили друм, а минерски вод је на више мјеста поставио минске препреке. Једино се извијачка чета, када је пошла у правцу Вишеграда, сусрела на Брању (к. 1386) са око 200 усташа, које је, препадом, натјерала на повлачење.³³⁾

Очекивало се скоро наилажење њемачких снага од Вишеграда. Јединице су припремане за тај догађај преко конференција које су одржане по четама и батаљонима. И непријатељ се у Рогатици мање-више ограничио на одбрану. Само је 9. новембра извршио један испад према 1. батаљону, који га је брзо одбацио.³⁴⁾

Да би добио више оперативне слободе у предетојећим борбама, Штаб Дивизије поново је ријешо да 16. и 20. бригада 11/12. новембра заузме Рогатицу, а један батаљон 16. бригаде поруши жељезнички мост на Дрини код Међеђе.³⁶⁾

30) Исто. Историјат, стр. 30-31

31) Исто.

32) Зборник НОР-а, ГУ/30, заповијест Штаба 27. дивизије од 5. XI 1944, док. бр. 69

33) АВИИ, к. 1111, док. бр. рег. 18/1-22, к. 1112, извјенгај Штаба 16. мус-лиманске бригаде Штабу 27. дивизије од 7. XI 1944, бр. рег. 5/3

34) Исто.

35) Зборник НОР-а, ГУ/30, заповијест Штаба 27. дивизије од 10. XI 1944, док. бр. 80

У напад на непријатеља у Рогатици упућени су, у 24 часа 11. новембра, 1, 2. и 4. батаљон. Они су на одсјеку Берхамовина-Твичијак савладали непријатељеву одбрану и предњим дијеловима пробили се у варошицу. Све до пред свануће је вођена жестока борба. Непријатељ се грчевито бранио из тврдых зграда и са Луња, кључа одбране Рогатице, који јединице 20. бригаде нису заузеле. Опет је напад обустављен, а батаљони су се повукли у рејоне ранијег распореда. Бригада је имала 2 мртва и 6 рањених. Непријатељеви губици нису утврђени.³⁶⁾

У међувремену је, 12/13. новембра, 3. батаљон са техничким водом, чији је командир био Редја Реметић, неопажено избио у рејон Међеђе, одакле се одмах упутио ка железничком мосту преко Дрине, код ушћа Лима. Њемачко обезбеђење било је на десној страни. Пошто је познавао мост, командир је припремио експлозив и са групом минера поставио га и активирао електричним путем. Тек послије рушења моста у ријеку Нијемци су отворили ва гру из митраљеза, минобацача и топова. Под заштитом мрака, 3. батаљон се са минерима без губитака повукао и 13. новембра стигао у еастав Бригаде.³⁷⁾

Тог дана 16. муслиманска бригада је била у следећем распореду: 1. батаљон у селу Бранковићи, 2. батаљон - у селу Стрмац, 3. батаљон - на брду Равне (јужно од друма Вишеград - Рогатица) и 4. батаљон у селу Округло. Претходног дана је Штаб Бригаде одржао састанак са штабовима батаљона на којем их је упознао да се ускоро очекује наилазак њемачких снага од Вишеграда. Том приликом разрадио је и објаснио начин борбе с непријатељем. С обзиром на временске услове и могућност смјештаја, батаљони су размјештени у села (од којих је већина била напуштена и попаљена), мање или више удалена од друма.³⁸⁾ Због тога су истурили за сједе. Оне су имале задатак да прихвате борбу с непријатељем и присиле га да се развије и тако створе вријеме батаљонима да изиђу на евоје положаје. План је био да борбу прво прихвати 1. батаљон на Сјемећу и да омогући 2. и 3. батаљону да изиђу на положаје изнад села Стрмац и М. Тмор (к. 1249). Када Нијемци продру у њихову висину, требало је да их нападну у бок, а 1. батаљон из позадине. За то вријеме је 4. батаљон морао да спријечи продор непријатеља из Рогатице у позадину 2. и 3. батаљона. У исто вријеме тај батаљон је имао улогу бригадне резерве.³⁹⁾

Нијемци су до тада прикупили јаке снаге у рејону Вишеграда. Била је то борбена група »Шојерлен« у јачини од преко петнаест батаљона.⁴⁰⁾ Њени предњи дијелови избили су 11. новембра у Вишеград, гдје се налазио 7.

36) Исто, док. бр. 90. и АВИИ, к. 1111, бр. рег. 18/1-22.

37) Исто.

38) Штаб дивизије је 14. новембра био наредио да се 16. муслиманска бригада ЈШ нешто више новуче од друма у села која нису била попаљена и напуштена - да би имала боље услове за војни и политички рад у јединицама (АВИИ, к. 1111, бр. рег. 28/6). Међутим, то наређење није реализовано, јер је непријатељ почео напад од Вишеграда.

39) АВИИ, к. 1112, заповијест Штаба 16. муслиманске бригаде од 13. XI 1944. год., бр. рег. 55/2.

40) Борбену групу »Шојерлен« сачињавале су следеће јединице: један полицијски пук (три батаљона), 639. пук за осигурање »Еберлџин« (три батаљона), ваздухопловни пук »Бремер-три батаљона), два железничка батаљона, четири баталона бјелогардејаца (из Руског заштитног корпуса) и двије противавионске батерије. (Зборник НОР-а. 1У/30, напомена 2. уз док. бр. 91, стр. 546).

допунски батаљон из 7. СС-дивизије. Претходница борбене групе »Шојерлен« - њемачки ојачани батаљон »Шлутербах«⁴¹⁾ кренула је, 14. новембра, из Вишеграда ка Рогатици. Око подне њени предњи дијелови упали су у засједу 1. батаљона, која им је нанијела губитке. Том приликом један десетар је скочио на камион и руском машинком (добошем) убио шофера. Од ударца добош се искриво.⁴²⁾ Непријатељ је био присиљен да се заустави и развије за борбу. За то вријеме су 2. и 3. батаљон залосјели предвиђене положаје. Под заштитом артиљеријске ватре, тенкова и оклопних кола Нијемци су покушали да се пробију друмом ка Рогатици. Међутим, пред препрекама су их јаком ватром зауставиле јединице 2. и 3. батаљона са одстојања од 50 до 100 метара, док су чете 1. батаљона вршиле бочни притисак. Развила се врло жестока борба у којој се непријатељ до пада мрака морао повући од села Пешурића ка Сјемећу. У току ноћи 14/15. новембра главнина 16. муслиманске бригаде (1,2. и 3. батаљон) извршила је два напада у рејону Сјемећа са циљем да разбије Нијемце и одбаци их ка Вишеграду. Цијелу ноћ се водила борба. Непријатељ је стјеран на сам друм, на коме је под заштитом јаке ватре, нарочито иротивавионских топова (гзв. флакова), спријечио разбијање свог борбеног поретка⁴³⁾

У свануће напад је обустављен - да се јединице прикупе и среде, попуне муницијом и приме храну. Батаљони су, међутим, задржани у непосредном додиру са непријатељем, па су га и у том предању, ватром аутоматског оружја, спречавали да рашчисти препреке и оправи друм. До подне су извршили неколико мјестимичних напада којим су спречавали непријатељеве дијелове да отворе пут ка Рогатици. Послије подне је главнина Бригаде поново извршила снажан напад. Шумом покривено земљиште омогућило је да се борба води на врло блиском одстојању (30-50 метара) и да се код непријатеља изазове колебање. Положаји око друма: Равне (к. 1147) и Мали Тмор (к. 1249) прелазили су овог дана неколико пута из руке у руку. Од барутних гасова створила се измаглица у шуми, јер је вријеме било мирно. Она је не само штинала за очи и надраживала носе него је у неку руку била на појединим мјестима и својеврсна димна завјеса која је прикривала наш и непријатељев борбени поредак. У моменту када је главнина претходнице борбене групе »Шојерлен« почела да одступа, непријатељ је интервенисао са јаким снагама из Вишеграда (моторизовани дијелови са тенковима и артиљеријом). Концен грацијом артиљеријске ватре успио је прво да заустави наш напад, а онда да се, предвече 15. новембра, пробије кроз рапоред 2. и 3. батаљона ка Рогатици.⁴⁴⁾

Главнина 16. муслиманске бригаде остала је и ноћу 15/16. новембра на положајима изнад друма Рогатица - Вишеград. Послије готово непрекидне четрдесетчасовне борбе Штаб Бригаде је батаљонима дао кратак предах, да се одморе, и наредио им да мане дијелове (у јачини од вода до чет' оставе у засједама на погодним мјестима надруму. Такоје, изјутра 16. но-

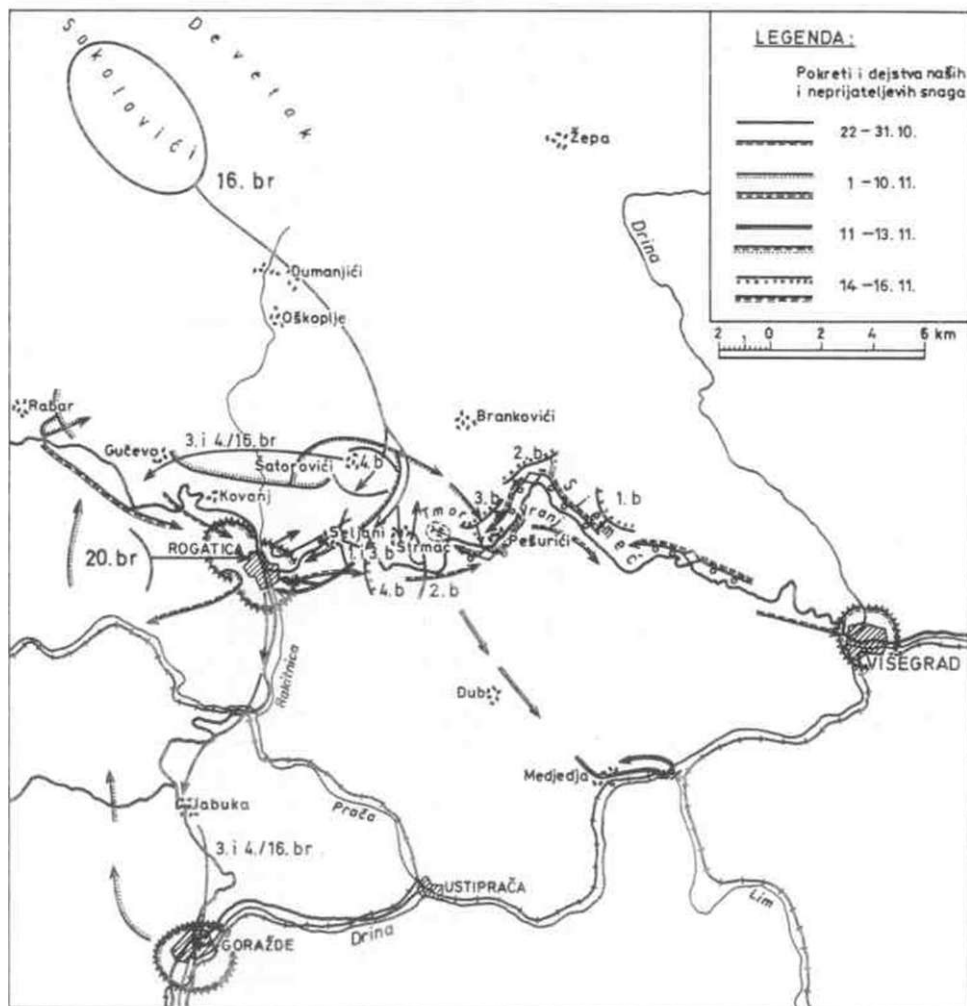
41) Најиви свих тих њемачких Јединица потичу од пречимена њихових команданата

42) Сјећидо Салима Ђерића.

43) Историјат, стр. 31.Зборник НОР-а, ГУ/30,док. бр. 90, Ибрахим Лојић,цит. чл., »Ослобођење« 6. и 7. IX 1973.

44) Исто.

**POKRETI I BORBE BRIGADE NA PROSTORIJI
ROGATICA, GORAŽDE I VIŠEGRAD
22. X DO 18. XI 1944. GOD.**

Skica br. 18

вембра. 2. чета 2. баталона из засједе код села Стрмца уништила камион и убила 10 њемачких војника.⁴⁵⁾

Док је главнина Бригаде водила борбу са њемачким снагама које су наступале од Вишеграда, њен 4. баталон и 20. романијска бригада су, притиском ка Рогатици, спрјечили усташе да из тог упоришта крену у сусрет предњим дијеловима борбене групе »Шојерлен«.⁴⁶⁾

45) Историјат, стр 31.

46) Зборник НОР-а, IV/30. лок. бр. 90, и Историјат, стр. 31.

Прије подне 16. новембра је Штаб Дивизије ријешио да за краће вријеме из борбе извуче 16. муслиманску бригаду, јер је оцијенио да је она успјешно извршила добијени задатак⁴⁷⁾, а да са главним снагама (19. бирчанска и 20. романијска бригада), дјелством са сјевера и југа на друму Рогатица - Соколац, успорава продор њемачких колона ка Сарајеву и наноси им што веће губитке. У заповијести коју је издао у 12 часова наредио је да се 16. муслиманска бригада постави са два батаљона на линији село Гучево-Голетица (триг. 1011) са задатком да одатле врши притисак на непријатеља на друму источно и западно од Рогатице, а да остале јединице повуче на простор села Ошкоплџе и Думањићи ради одмора и сређивања. Он је планирао да је убрзо цијелу употреби за удар у леђа непријатеља западно од Рогатице.⁴⁸⁾

Протекле тродневне борбе (од 14. до 16. новембра) спадају међу успјешнија дјелства 16. муслиманске бригаде. Према операцијском извјештају Штаба 27. дивизије у тим борбама она је нанела непријатељу губитке од око 100 мртвих, 150 ранених и 5 заробљених, уништила - 15 камиона и оштетила 10 тенкова, борних кола и других возила. Заплијењена су 2 пушкомитралеза, 20 пушака, радио-станица и веће количине муниције и друге војне опреме. Бригада је имала 6 мртвих, 5 несталих и 25 рањених бораца и руководиоца.⁴⁹⁾

У наступању од Вишеграда ка Рогатици непријатељ се кретао у колони без бочних обезбјеђења. Када је његова претходница наишла на главнину 16. муслиманске бригаде, колона се зауставила, камиони су паркирани поред пута, а непријатељева пјешадија је подржана артиљеријом и тенковима, вршила фронтални напад, настојећи да тако ослободи друм. Међутим, фронтални напад текао је споро, а за то вријеме је непријатељева главнина, слабо обезбјеђена са бокова, трпјела губитке. Поучени тим искуством, Нијемци су у пробијању од Рогатице ка Сарајеву истурали с једне и са друге стране друма јаке побочнице и на важнијим топографским тачкама оставили еталне посаде које су обезбјеђивале прилаз друму.⁵⁰⁾

Према добијеној заповијести од Штаба Дивизије, 16. муслиманска бригада се поподне 16. новембра повукла на простор села Бранковићи и Осова, а наредног дана су три батаљона помјерена у села Шаторовићи, Осово, Ошкоплџе и Закомо да би били на повољнијем положају за нападе на непријатеља западно од Рогатице. Ради стицања увида у ситуацију на простору између Вишеграда и Рогатице Штаб Бригаде је упутио чету 2. батаљона са чланом штаба батаљона у рејон брда Врањ (к. 1386), 11 км ваз-

47) У уводном дијелу заповијести од 16. XI 1944. Штаб 27. дивизије изнио је сљедеће о борбама 16. муслиманске бригаде: »Наша XVI бригада водила је три дана тешке и упорне борбе са непријатељском претходницом на простору Врањ-Пешурићи. Не жалели труда и напора, борци и руководиоци XVI муслиманске бригаде, покиши иснијегу, врше Киснажне контранападе развијали су тродневну битку са непријатељем и нанијели му губитке од преко 130 избачених из строја, уништивши 15-18 камиона, не рачунајући у овај број уништене или оштећене камионе од нагазних мина. У овим борбама до пуног изражаја дошло је наше противоклопно оруђе. « (Зборник НОР-а, 1У/30, док. бр. 91).

48) Исто.

49) Исто, док. бр. 90.

50) Зборник НОР-а, 1У/31, операцијски извјештај Штаба 27. дивизије Штабу 3. корпуса од 1. XII 1944, док. бр. 4.

душне линије источно од Рогатине. да из засједе нападне непријатеља на друму и да, по могућности, ухвати живог њемачког војника

Пошто су батаљони, који су се повукли са друма Вишеград Рогатица, били јако преморени, то је у почетку (16. до 18. новембра) у нападима на непријатеља! западно од Рогатице ангажован само 4 батаљон, који је од села Гучева дјествовао преко Среднице <к 952¹. Тај је положај више пута прелазео из руке у руку. У исто вријеме су дијелови 3. оа чачана, са Голетице, вршили демонстративне испаде према Рогатици ит. Чета 2. батаљона која је упућена на Врапч из заседе ЈС 17. н (новембра сачас ... једну колону и убила 10 Нијемаца. Мислим, нијејој пошло да ухвати живог непријатељског војника.⁸²)

У наступању из Рогатице према Сарајеву непријатеље, 18. новембра, отворио пут и избио до пред Хан-Рудине. Заузети простор му ЈС омогућио да издужи колону у којој Је било око 400 моторних возила >камиона, трактора, борних кола и нешто тенкова).⁵³)

Општи напад на тако развученог непријатеља извршен је у 4 часа 19. новембра. У току напада је 4. батаљон 16. муслиманске бригаде, последице двочасовне борбе, прво сгјерао непријатеља са Среднице, напавши му губитке од 2 мртва и 8 рањених, док је 3. батаљон, са Голетице, поново вршио демонстративни напад на Рогатицу.⁵⁴) Мада је бачен саколони висова на друм, непријатељ је успио да спречи пресјечање своје колоне на више дијелова и да у току дана поврати дио њених положаја.⁵⁵)

Зато је Штаб Дивизије јеридо да се у 18 часова 19. новембра, поново изврши општи напад. Као и раније, 19. бирчанска и 20. романијска бригада су нападале непријатељеву колону на друму, једна са СЈСвера, а друга са југа; 16. муслиманска бригада ЈС добила задатак да поново напада непријатеља правцем село Гучево-Средница, али сада са два батаљона (4 и двије чете 1. батаљона, а да са 3. батаљоном поново врши демонстративни напад са Голетице на Рогатицу⁵⁶). У току ноћи све три јединице су извршиле задака: етјераче су непријатеља са Среднице избациле из строја преко 30 његових војника, али нису упале у колону.⁵⁷) По заповијести Штаба Дивизије борба је настајала и у току дана (20. новембра)⁵⁸. У савјесту са јединицама 20. бригаде, 1. и 4. батаљони су избили на цесту (од Ковањ до Хан-Рудина). Нијемци су тада интервенисали резервом и јаком артиљеријом па су се они повукли на иолезне положаје. Тог дана избацили су из строја око 30 непријатељских војника, а сами су имали 2 мртва и 4 рањена⁵⁹.

51) АВИИ, к. 1112, заповијест Штаба 16. муслиманске бригаде од 16. XI 1944, бр. рег. 56/2.

52) Историјат, стр. 31.

53) Зборник НОР-а, IУ/31, док. бр. 4.

54) Исто и Историјат стр. 31.

55) Исто.

56) Зборник НОР-а, ГУ/30, заповијест Штаба 27. дивизије од 19. XI 1944, V 10 часова, док. бр. 101, и АВИИ, к. 1111, заповијест Штаба 27. дивизије од 29. XI 1944, бр. рег. 32/6.

57) Историјат, стр. 31-2.

58) АВИИ, к. 1111, бр. рег. 33/6.

59) Историјат, стр. 32.

И поред тога што је савезничка авијација извршила јако бомбардован» непријатељ»еве колоне од РЧ дина до Хан-Стјенице, као и саме Рогатице, немачка борбена група »Шојерлен« успјела је, 20. новембра предвече, да изврши пробој положаја 19 и 20. бригаде код Рабра и Хан-Стјенице и да отвори пут ка Сарајеву.⁶⁰⁾ У томе јој је значајну помоћ пружила једна борбена група коју јој је у еусрет упутио 5. СС-армијски корпус из Сарајева, као и дијелови 1 усташког здруга из Соколца.⁶¹⁾

У међ>Бремену Је чета 2 батаљона, која ЈЕбила у засједи на друму Вишег-15ад-Рогатица, код села СеЧкша унштила камион и мотоцикл и убила 3 њемачка војника и више их ранила. Исто тако је и извиђачка чета, у селу Цимрије, распршила групу четника и заплијенила архиву Рогатичке четничке бригаде.⁶²⁾

Када је извршио пробој из Рогатице према Сарајеву, непријатељ је поставио стална бочна обезбјеђења дуж друма. Све до 24. новембра су јединице 27. дивизије међу којима и 16. муслиманска бригада (углавном 1. 3. и 4. батаљон) - продужиле повремене нападе на та обезбјеђења, али не више са ранијим интензитетом и упорношћу⁶³⁾

Пошто су на простору гдје се напазила 27 дивизија готово потпуно исцрпљене Језерве хране, ријешено је да два батаљона 16. муслиманске бригаде претресу села у Жепа и изврше реквизицију жита и стоке. Дрота джа батаљона 1. и 3. су остали на својим положајима. Акција у Жепа је успјешно извршена 24. новембра. Заробљени су са оружјем двојица усташа, 1 милиционер и 1 че: ник. Истог дана је 3. батаљон одбио напад Нијемаца на Голетицу, наинијевши им губитке од 8 мртвих и 6 рањених.⁶⁴⁾

Наредна три дана главнина 16. муслиманске бригаде је извучена из додира са непријатељем и ангажована на прикупљању савезничке пошл>ке која је била бачена! а широком просору од платше Деветака до Жепа и села Калиманића.^{65)*}

Сјемећ

Пошто је 27 дивизија у протеклим борбама озбиљно угрожавала и успоравала покрете њемачких јединица од Вишеграда преко Рогатице ка Сарајеву, непријатељ је настојао да овлада ширим простором источне Босне како би отежао дјеловање 3. корпуса на својим одступним правцима, образовао фронт на Дрини и прихватио своје снаге које су се повлачиле преко југозападне Србије (од Краљева, преко Чачка и Ужица ка Вишеграду). У том циљу довео је појачања на подручје Бијељина-Брчко, овладао Зворником, Дриња"ОМ и Братунцем⁶⁶⁾ и крајем новембра, почео продор од Соколца ка Власеници⁶⁷⁾ и са тог правца избије на Дрину. Још 21. новембра је команда њемачке групе армије »Е« одлучила да се отвори комуникацијски правац

В01 Зборник НОР-а. IV "V. бр 4

Н1¹ Исто, ГУ/30. лок бр 104 напомена 5 на стр 597.

В2) Историја. I р 32

63) Зборник НОР а. IV/31 док. бр. 4.

64) Исто.

65) Исто.

Зборник Историје Војне Лависпич-1 • Штаба 3. корпуса Штабу 27. дивизије осигурања у исто нољ»<» 41 22 XI 1944 чшж Б| '5

Соколац-Власеница-Дрмњача-Зворник са борбеним групама »Ајзеле« и »Фихум«. ⁶⁷⁾ Прва борбена група прикупила се. 23/24. новембра, у Подроманији, а друга дан-два касније у Рогатици. Пошто пред собом нису имали наших јачих снага, предњи дијелови групе Ајзеле избили су, без значајнијег отпора и тешкоћа. 27. новембра пред Хан-Пијесак. ⁶⁸⁾

Штаб 27. дивизије у почетку је цијенио да тај продор према Хан-Пијеску има за циљ болје обезбјеђење Сокоца, а евентуално и бочно дјелство на наше јединице које су вршиле стални притисак на друму Рогатица-Соколац. Међутим, закључио је да му тај продор не спутава оперативну слободу у извршавању добијеног задатка. Имао је податке о томе да је непријатељ добро обезбиједио друм од Рогатице ка Сарајеву, којим је готово непрекидно текло поатачење јединица групе армија »Е«. Због тога је 27. новембра ријешио да једним изненадним нападом близу Вишеграда поново успори Нјемачке снаге и нанесе им што веће губитке. ⁶⁹⁾ У том циљу образовао је групу ударних батаљона (три из 16. и два из 20. бригаде) која је требало да се 28. новембра прикупи у селу Обадн (4 км ваздушне линије западноод Дрине, код села Старог Брода) и ноћу 28/29. новембра изврши напад на колоне које се буду кретале друмом од села Горње Лијеске до Сјемећа. ⁷⁰⁾ Ноћни напад је предвиђен поред осталог и због тога што је непријатељ, послије неколико успјешних бомбардовања његових колона од стране савезничке авијације, већи дио својих покрета на друму Вишеград-Рогатица-Сарајево вршио ноћу. ⁷¹⁾

Од полазног рејона за напад јединице су биле удалене 15-20 км ваздушне линије (односно најмање 10 часова марша). Да би се учинили покретљивијим, батаљони су оставили своје позадинске дијелове и понијели једнодневне оброке сухе хране. ⁷²⁾

Из састава 16. муслиманске бригаде на добијени задатак одређени су 2. 3. и 4. батаљон, а 1. батаљон је остао са позадинским дијеловима Бригаде у рејону села Осова. ⁷³⁾

Покрет је изведен ноћу 27/28. и у току дана 28. новембра. Све јединице су стигле у полазни Јејон (села Обади) у предвиђено вријеме. Ту је детаљније разрађен план напада и у 20 часова батаљони су кренули ка друму. Ради обезбјеђења од Рогатице, упућен је 4. батаљон ка јужним падинама Јастребице (к. 1230 и к. 1180), док су 2. и 3. добили задатак да се развију од Хан-Брда до Сјемећа. Лијево од њих развили су се батаљони 20. романијске бригаде. Све јединице су избиле пред друм у батаљонским колонама око 1,30 часова 29. новембра. На том дијелу пута непријатељ није имао обезбјеђење, па су му батаљони неопажено ирншли на блиско од-

67) Борбену групу »Ајзеле«, названу по њеном команданту, сачињавали су један батаљон, вод пионира и артиљеријски дивизион из састава њемачке 11. ваздухопловне пољске дивизије. Борбена група »Фихум« имала је СС пук. Скендербег и полицијске јединице. (Види: Зборник НОР-а, ГУ/30, стр. 672, напомена 2).

68) Исто.

69) Зборник НОР-а, 1У/30, заповијест Штаба 27. дивизије за 27. XI 1944, док. бр. 118.

70) Исто.

71) Зборник НОР-а, Р//30, депеша 3. корпуса Врховном штабу, новембар 1944, док. бр. 130, стр. 764.

72) Зборник НОР-а, Р//30, док. бр. 118.

73) АВИИ, к. 1111. бр. рег. 18/1-22.

стојање. Управо у том моменту пред њима је у покрету била моторизирана колона са пригушеним свјетлима. По звуку мотора закључило се да је врло дугачка. Из четних и водних колона одмах се развио стрелјачки stroj и готово једновремено, од Враћа до Г. Лијеске, кренуо у напад (Види скицу број 19). Испред фронта напада батаљона 16. муслиманске бригаде колона је стала минут-два прије него што је на њу отворена ватра. Лијепо се чула њемачка комаида о застанку.⁷⁴⁾

На ватрени препад батаљона борбени дијелови из колоне одговорили су жестоком ватром. Нарочито су ефикасно тукла два противавионска малокачибарна топа (флака) који су били постаљени на камионима. Чете које су биле ближе друму брзо су упале у њемачки распоред и почеле палити камионе. Оне које су биле нешто удаљеније или су, пак, имале пред собом јачи отпор непријатеља водиле су жестоку борбу цио сат. На одсјеку напада батаљона 16. бригаде отпор је почео да јењава када су бомбама савладане посаде на флаковима.⁷⁵⁾ То је учинио с групом бомбаша Авдо Мосоровић командир чете из 2. батаљона.⁷⁶⁾ Јединице су се пробиле до камиона и других моторних возила и блиском ватром сломили посљедњи отпор. Одмах се приступило паљењу и уништавању возила. Неки камиони били су пуни лешева. Изненадна блиска ватра из аутоматског оружја покосила је војнике у њима. С пода неких од њих цурила је крв. У већини камиона налазила се муниција и војна опрема, али и разновразна роба, почев од жеиских евилених чарапа и грчких цигарета до разних драугулија као штосу (у ратно вријеме) свијећњаци, лампе и лустери.⁷⁷⁾

Истовремено, на десном крилу распоред батаљона 16. бригаде дио колоне који није био захваћен ударом покушао је да иомогне нападнутим дијеловима. Међутим, главнина 3. батаљона, која је била у засједи, дочекала је Нијемци послѣ жестоке борбе одбацила их назад. Тиме је 3. батаљон створио вријеме батаљонима 16. и 20. бригаде да неометано униште сва моторна возила и другу опрему колоне.⁷⁸⁾ »Резултат јебиовелик« - каже се у операцијском извјештају Штаба 27. дивизије »запаљено је 96 камиона, 26 луксузних аутомобила, 62 мотоцикла, 2 трактора. Укупно 186 моторних возила. Уништена 2 флака, запаљено око 1.000.000 метака и огромна количина остале спреме и хране. Заплијењено 87 пушака, 3 пуш-

74) Сјећање аутора.

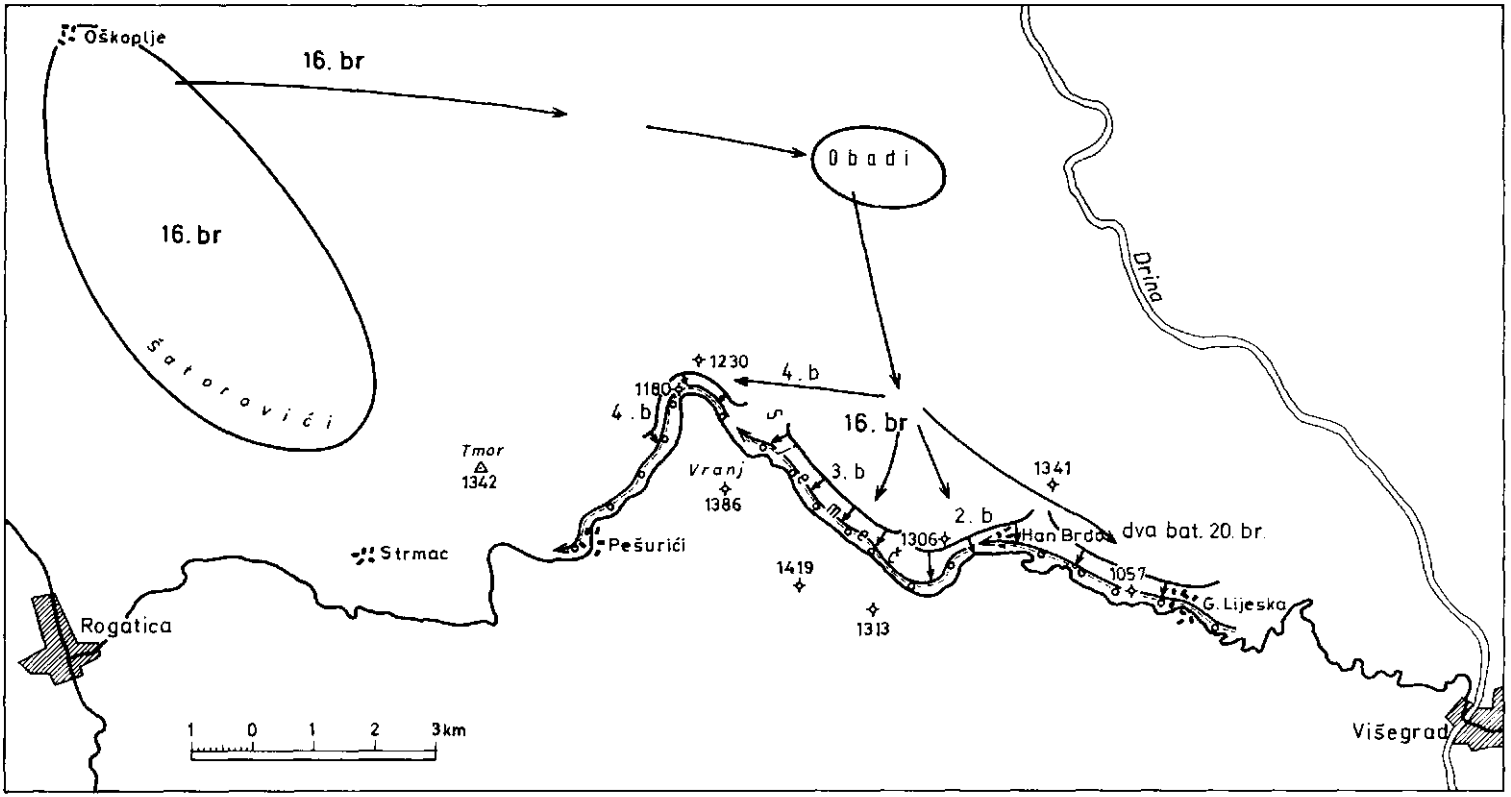
75) Исто.

76) М. Тополовац, Јунак Шеснаесте муслиманске, Фронт слободе. Тучла, 25. III 1945. године.

77) Милош Зекић, командант 27. дивизије, у чланку Велики успјех 27. ударне дивизије НОВЈ (Фронт слободе, Тузла, 8. II 1945) о нападу на ту кодону између осталог пише: »... Чело колоне-избија на 100 метара пред цесту... Таман у том моменту чујемо и глас неког швапског официра који њиховој колони камиона даје пет минута одмора. Пред нама колона камиона са упаленим лампама као бескрајно дути низ уличних свјетљетки... Огворио се ураган наше ватре са свих страна. Непријатељ је био неvjероватно изненађен. У почетку је пружио отпор неорганизовано. Само су се >флакови« брзо снашли и очајнички су отворили ватру на нас... Нијемци су искакали из камиона, пуцали из жаркова, покушавали да се ухвате првих коса уз цесту, али су страшно гинули... Најзад, услиједио је смјели јуриш наших чета на цесту... Први запаљени камион разлио је црвену свјетлост по млијечној магли која је висила над нашим главама... (ускоро) огроман пожар ширио се вишеградском цестом и обајвао широки простор околу...«

78) Салим Ђерић: Напад 16. муслиманске и 20. романијске бригаде на њемачку моторизовану колону. Источна Босна у НОБ-у, 2, стр. 692.

NAPAD NA NJEMAČKU KOLONU NA SJEMEČU 28. XI 1944.

Skica br. 19

кбмитраљеца, 5 пикаваца. 21 пиштољ... Укупни непријатељски губици у овој акцији око 500 избачених из строја (од тога преко 300 мртвих). Поред осталог, убијено је 10 виших официра у камионима, међу њима један потпуковник. Заробљено 15 Нијемаца, Талијана и Бугара (од којих 2 официра и подофицира)«. ⁷⁹⁾

Укупни губици јединица које су извршиле тај напад били су 10 мртвих и 21 ранени борац, од тога је 16. муслиманска бригада имала 4 мртва и 6 рањених. ⁸⁰⁾ Међу погинулима био је и Мустафа Хасић, један од најбољих и најхрабријих политичких комесара чете у Бригади.

Све до сванућа јединице су остале на друму, палећи моторна возила. Од врло великог плијена само је мали дио понијет, јер се није имало чиме евакуисати. Због тога су велике количине муниције и друге опреме запаљене заједно са моторним возилима. Цио друм од села Г. Лијеске до Врања био је претворен у једну дугачку буктињу у којој су неколико часова одјекивале експлозије муниције, граната и другог. ⁸¹⁾ Непријатељ није интервенисао из Рогатице ни из Вишеграда. У 7 часова батаљони су повучени са друма и у току дана се пребацили у ранија мјеста свог распреда. ⁸²⁾

Док је колона, раздрагана и весела, газила путем кроз шуму, неко је на једном запјевао:

»Кад је борба на Сјемећу била
Ту смо Шваби поткресали крила!«

Тај се стих понавља неколико пута. На крају су га прихватила сва три батаљона 16. муслиманске бригаде и тог дана су њиме као рефреном завршавали и почињали пјесме.

Битан чинилац у постизању великих резултата у нападу на непријатеља на Сјемећу било је остварено изненађење. Нијемци нису очекивали да ће се јединице 27. дивизије појавити на дијелу друма који је ближе Вишеграду, па ту нису имали стално обезбјеђење. Сем тога, да би се постигло изненађење, изабрано је мјесто гдје је пут усјечен у страну па се напад вршио одоздо ка горе. Такође у покрету к рејону напада изабрана је обилазна маршрута и тиме је сачувана тајност акције. ⁸³⁾ Поучен гим поразом, непријатељ је одмах и на том дијелу комуникације иоегавио бочна обезбјеђења.

Послије краћег одмора, Штаб 16. муслиманске бригаде упутио је 1. децембра два батаљона (1. и 4) са замјеником команданта Бригаде у село Бранковиће са задатком да из тог рејона крену на друм и поставе заједну непријатељу код Врања и Сјемећа. Нијемци су на том одсеку већ били

79) Зборшш НОР-а, 1У/31. шг. док. 4. (У Историјату, стр. 32, помиље се да су батаљони 16. муслиманске бригаде у току борбе 29. XI1944. уништили 75 моторних возила, убили око 150 непријатељских војника, заробили 9 Нијемаца, а запљенили 80 пушака, 2 пушкомитралеза, 4 машинке, 12 пиштоља и уништили 2 противавионска топа »флак«).

80) Зборник НОР-а, 1У/31, док. бр. 4. Историјат, стр. 32.

81) Осам година послије рата, 1953. видјели су се на Сјемећу, поред пута, олупине изгорјеле немачке моторизације. Сјећање аутора.

82) Сјећање аутора.

83) Ширу анализу услова који су допринијели успјеху на Сјемећу види: Салим Ђерић, цит. чл.. Источна Босна у НОБ-у, 2, стр. 689-93.

поставили стално обезбјеђење. Када је 1. батаљон, сутрадан, пришао цести, његове извиђачке групе су откриле непријатеља у рововима и бункерима. Батаљон је прешао у напад. Међутим, 4. батаљон је заобишао непријатеља на положајима и поставио у засједу чету која је пропустила претходницу једне мање њемачке колоне. Када је 1. батаљон кренуо у напад с циљем да збаци непријатеља с положаја и стави друм под ватру, 4. батаљон је напао главнину колоне. Чете 1. батаљона су упаде у ровове и заузеле неколико бункера. Послије трочасовне борбе, Нијемцима је стигло појачање које је бочним нападом присилило батаљоне на повлачење. У тој борби погинули су Мустава Алатовић, пушкомитраљезац и Радомир Милановић Лале, помоћник политичког комесара 1. батаљона,⁸⁴⁾ а рањено је 5 бораца, док су изгубљена и 2 пушкомитраљеза.⁸⁵⁾

Послије тога је 16. муслиманека бригада остала на ранијем простору сјеверно од Рогатице, вршећи у току 3. и 4. децембра извиђање и нападе са мањим јединицама на непријатеља на цести. Штаб Бригаде је ријешио да се наредних дана напади врше са појединим батаљонима. Тако је 5. децембра упућен 4. батаљон да се у рејону Сјемећа, на погодном мјесту, постави у засједу. Када је тамо стигао, батаљон је и овог пута наишао на непријатељско обезбјеђење. Одмах се помјерио према Вишеграду и изјутра у 5 сати 6. децембра напао њемачку колону на мјесту гдје није било обезбјеђења. Том приликом убијена су 22 непријатељева војника, запаљено је 6 камиона, уништен 1 противтенковски топ и 1 противавионски топ (флак) а заплијењено је, између осталог, 1 митраљез, доста одјеће и обуће. Батаљон је имао 2 мртва и 9 рањених.⁸⁶⁾

То је била посљедња борба 16. муслиманске бригаде са њемачким јединицама које су у јесен 1944. године одступале од Вишеграда ка Сарајеву.

Морално-политичко стање бригаде у јесен 1944. године

Од доласка на Романију до 6. децембра 1944. године 16. муслиманска бригада је била у непрекидним покретима и борбама. Само у току новембра једне јединице су водиле седамнаест борби. У том времену она је постигла значајне војне резултате: убила је преко 320, ранила (по процјени Штаба Бригаде) преко 200 и заробила 65 непријатељских војника и официра; у борби је заплијенила 7 пушкомитраљеза, 1 митраљез, 5 машинки и 142 пушке, а уништила 113 камиона, 1 тенк, 2 мотоцикла, 3 противавионска топа (флака), 1 противтенковски топ и 1 радио-станицу и велику количину ситног наоружања, разне муниције и друге војне опреме. Њени губици су били 20 мртвих (од тога 6 чланова КПЈ), 5 несталих и 71 рањен борац и руководилац.

Ти резултати показују да се Бригада учврстила као војна јединица. Она је од ослобођења Тузле до доласка у рејон Рогатице удвостручила своје бројно стање и нарасла на преко 800 бораца и руководилаца. Од доласка

84) Радомир Милановић Лале је ступио у 16. муслиманску бригаду у вријеме борби » ослобођене Тузле. Као ученик припадао је напредном омладинском покрету. У редовима Бригаде истакао се као храбар борац, добар друг и политички активан омладинац. Због тога је постао политички комесар чете, а касније и партијски руководилац баталјона.

85) Историјат, стр. 33, АВВИ, к. 1111, бр. рег. 18/1-22. и сјећање Асима Хоџића.

86) Исто.

на Романију, у њене редове добровољно је ступило или мобилисано преко 50 бораца из рејона Горажда и Рогатице. Готово све људство којим су се попуњавале јединице Бригаде од септембра било је раније у разним непријатељским формацијама, највише у 13. СС-дивизији и зеленом кадру. Највећи број нових бораца већ је имао доста војничког искуства (стеченог у борби против јединица НОВЈ), а уз то већина је претходно прошла кроз војну обуку у њемачким наставним центрима и јединицама. Битан борбени недостатак код новог људства је било несналажење и извјесно зазирање од ноћних борби.⁸⁷⁾ Отуда је у току октобра и новембра у војној обуци у свим јединицама Бригаде посебна панаћа поклоњена обуци у ноћним борбама. У том циљу је написано упутство о извођењу ноћних борби. То упутство је послато у све јединице. Када чете нису биле у борбеном додиру с непријатељем, даване су ноћне узбуне и сл. Постепено, до краја новембра, ти нови борци су се свикли на услове борбе ноћу.⁸⁸⁾

Међутим, основни проблем код нових бораца су била разна схватања и навике с којим су дошли из непријатељских формација. До њиховог доласка 16. муслиманска бригада је оцијењена од стране Штаба Дивизије за политички и војнички најсређенију јединицу у саставу 27. дивизије. Али се у октобру и првих дана новембра осјећао извјестан пад тих вриједности у Бригади, јер за протекло вријеме није било могуће савладати све негативности које су се јавиле наглом попуном, иако је политички рад био врло интензиван.⁸⁹⁾ У томе је, наравно, било и пропуста и несналажења, као и потцјењивања потреба тако интензивног политичког рада. То је нарочито било карактеристично за 1. батаљон па су у новембру, једном пре наглом одлуком Штаба Бригаде, смијењени политички комесар батаљона и сви политички комесари чета.⁹⁰⁾

Нови борци, иако су дошли из непријатељских редова, примљени су у јединицама Бригаде са пуно пажње и имали су исти третман као и борци који су раније ступили у НОВЈ. Тежило се да се и тим односом код њих што прије створи осјећај припадности НОП-у и Народноослободилачкој војсци. Све је то утицало да је, на примјер, било мало случајева дезертерства бораца који су раније били у 13. СС-дивизији.⁹¹⁾

87) Архив ЦКСК Босне и Херцеговине, извјештај политичког комесара 27. дивизије Областном комитету КПЈ за источну Босну, 7. XI 1944, бр. рег. 161/3293.

88) Сјекал М' аутора.

89) У цит. извјештају политичког комесара 27. дивизије од 7. XI 1944. (Архив ЦК СК Босне и Херцеговине, бр. рег. 161/3293) износи се да је за поел-едњи мјесец дана у 16. муслиманској бригади »... одржано по три до четири конференције са сваком батаљоном и по три до пет четних конференција на којима су прорађиване одлуке АВНОЈ-а и ЗАВНОБиХ-а. државни уређај (федерација и монархија). муслимани у федералној Босни и Херцеговини. жене у НО борби, о значају XVI муслиманске бригаде. о звању политичког комесара у НОВЈ, о СССР-у уопште и у овом рату, о Црвеној армији. о октобарској револуцији. о КПЈ. НО борби, о споразуму Тито - Шубашић. те низ дургих чланака из Нове Југославије)«.

90) Исто (У току новембра у Бригади су одржани састанци свих политичких комесара и помоћника комесара, као и политичких делегата и посебан састанак политичких комесара батаљона).

91) Исто (У току октобра и до 7. новембра из 16. муслиманске бригаде дезертирало је око 60 бораца. Углавном то су били бивши милиционери из рејона Горажда и Рогатице и бивши зеленокадровци из долине Спрече. Већина је побјегла својим кућама, а мањи број - непријатељу).

П поред тешких смјештајних услова и готово свакодневних борби, у свим јединицама Бригаде био је жив културно-просвјетни рад.

Културно-просвјетни одбори су се редовно састајали, организовали описмензавање, одржаван^е предавања из географије (о Југославији и другим земљама које су се бориле у Антихитлеровској коалицији), издавање цепенних новина, увјежбавање хорова и гоме слично.⁹²⁾

У новембру се 16. муслиманска бригада налазила у рејону који је становништво још раније готово потпуно напустило. Села су била празна. без ичег живог. Због тога су јединице биле, тако рећи, без контакта са народом, изузев оних акција у Жепи гдје су успостављене извјесне везе са тамошњим Муслиманима. Ту и тамо по шумама су се криле групе четника и милиционера. затим - дезертера из домобранских, ачи и из јединица НОВЈ. Сви су они избјегавачи борбу и сусрете са јединицама 27. дивизије, тежећи да преживе рат и дочекају његов крај. апи за свој рачун. Покушавало се - али без значајнијег успјеха, да се и те групе упознају са прогласом о амнестији припадника квислиншких формација.⁹³⁾

С обзиром на такву ситуацију на терену, исхрана јединица се ослањала на допремање из корпусних база, а мањим дијелом на плијен од непријатеља и на реквизицију. Интендантура је била добро организована и успјешно је остваривала своје задатке.⁹⁴⁾

У овом периоду су, с обзиром на статне борбе, руководиства у Бригади посебну пажњу поклањала бригадном санитету. Ранљиви су благовремено евакуисани из борбених редова и упућивани на лијечење у бригадну или дивизијску болницу. Радн оспособљивања санитетског кадра из чета и батаљона, при Штабу Бригаде је одржан санитетски курс.⁹⁵⁾

Почетком децембра 1944. године партијска организација 16. муслиманске бригаде имала је 25 партијских ћелија и један актив (у бригадној болници). Укупно је бројала 122 члана и 11 кандидата. од тога у 1. батаљону је било 17 чланова КПЈ и 4 кандидата, у 2. батаљону - 25 чланова и 2 кандидата, у 3. батаљону - 23 члана, у 4. батаљону - 26 чланова и у Штабу и приштапским јединицама Бригаде - 31 члан и 5 кандидата за члана КПЈ.⁹⁶⁾

Партијска организација је и у овом периоду, као и раније, остваривала своју руководећу улогу ангажовањем на рјешавању свих значајнијих проблема јединица. Чланови КПЈ и СКОЈ-а су били носиоци политичког дјелованта. Све теме које су политички комесари прорађивали са борцима претходно су проучаване на ћелијама и комунисти и кандидати били су задужени да их објашњавају на конференцијама и у слободном вре-

92) Исто.

93) Архив ЦК СК Босне и Херцеговине. извјештај политичког комесара 27. дивизије Обласном комитету КПЈ за источну Босну од 4. XII 1944. бр. рег. 13/3100.

94) Исто.

95) Исто.

96) Институт за историју Сарајево, фото-снимци извјештаја партијског руководиоца 16. муслиманске бригаде Обласном комитету КПЈ за источну Босну од 1. XII 1944. (оригинал у Архиву ЦК Босне и Херцеговине), кутија Обласног комитета КПЈ за источну Босну. к.т. бр. 4892 и 293.

Вригдна радио-станица на застанку, новембра 1944. године.

мену. Поред тога, у организацијама је био интензиван и теоретски рад. У протеклом периоду су обновљене следеће теме:

- а) Најпотребније ствари из брошура: „Учење о партији”,
- б) Предавање о хелији,
- ц) Реферат о кадровима од Димитрова,
- д) Најосновније ствари о позадинским апастима.«⁹⁷⁾

Исто тако као што се знала бавити актуелним питањима која је наметао развој рата и револуције, као и међународних односа, партијска организација Бригаде је умјела да уочава и рјешава и она »ситна« питања која су значајна за живот и борбу јединица. Тако, на примјер, у 1. батаљону она је рјешавала питања борбености и офанзивног духа (јер неки политички комесари чета нису показивали очекивану борбеност, па су, поред осталог, и због тога смијењени), чувања аутоматског оружја, ношења муниције, објашњавања задатака које Бригада има на комуникацијама Вишеград-Сарајево. У новоформираном 3. батаљону рјешавани су проблеми његовог организационог сређивања и учвршћивања, па се, захваљујући

97) Исто.

томе, овај батаљон изравнао у погледу сређености са осталим батаљонима Бригаде, итд.⁹⁸⁾

Скојевска организација је имала запажену улогу у животу јединица и била ослонац партијској организацији у рјешавању свих проблема. Крајем новембра 1944. имала је двадесет актива, четири батаљонска комитета, комитет приштапских јединица и бригадни комитет. Укупно је тада у Бригади било 122 члана СКОЈ-а.⁹⁹⁾

У цитираном извјештају партијског руководиоца од 1. XII 1944. године се о раду скојевске организације у Бригади између осталог каже и сљедеће: »... Теоретски рад се базира на проради СКОЈ-евског материјала. Велику помоћ указује СКОЈ-евска организација политичким комесарима, нарочито у културном раду.

Проблеме СКОЈ-евска организација рјешавала је успоредо са Партијом. Најважнији проблем СКОЈ-евске организације у нашој бригади је био омасовљење и осамостаљење СКОЈ-евске организације. Овај проблем је у приличној мјери ријешен, али има могућности још боље да се ријеша.¹⁰⁰⁾

У протеклом периоду дошло је до значајнијих кадровских промјена у 16. муслиманској бригади.

У Штабу Бригаде за замјеника команданта постављен је (у првој половини новембра) капетан Спасо Мичић. до тада замјеник команданта 19. бирчанске бригаде. Он је, почетком децембра, постављен за команданта Бригаде, јер је мајор Салим Ђерић премјештен на дужност начелника Штаба 38. дивизије НОВЈ. Такође је и политички комесар Бригаде Мухидин Бегић премјештен на дужност у Штаб 3. корпуса, а за политичког комесара постављен је Асим Хоџић, дотадашњи помоћник политичког комесара Бригаде; на дужност помоћника политичког комесара Бригаде постављен је Ђамил Казовић. до тада помоћник политичког комесара 2. батаљона. Мајор Ервин Салцбергер Станко, начелник Штаба Бригаде, премјештен је у Штаб Корпуса, а интендант Бригаде Цемал Фејзо премјештен на дужност начелника интендантуре 27. дивизије.¹⁰¹⁾

У исто вријеме су извршене и кадровске измјене у батаљонима:

У 1. батаљону за политичког комесара постављен је Авдо Муратбеговић, за замјеника команданта Перо Девић, а за помоћника политичког комесара Мех.медалија Карић.

У 2. батаљону је на мјесто команданта батаљона, послје одласка Мирка Симића за замјеника команданта 19. бирчанске бригаде, постављен Мумин Тракошевић, а за помоћника политичког комесара батаљона Ахмет Ђонлагић.

98) Исто.

99) Историјски архив Тузла. фото-копија извјештаја Бригадног комитета СКОЈ-а I (1. муслиманске бригаде Обласном комитету СКОЈ-а за источну Босну од 23. XI 1944. бр. рег. 212/11.

100) Исто као напомена 93.

101) АВИИ. к. 1112, наредба Штаба 16. муслиманске бригаде бр. 4 од 8. XII 1944. бр. рег. 56/6 и к. 408, наредба Штаба 3. корпуса бр. 157 од 8. XII 1944, бр. рег. 5/1-5, и сјећање аутора.

У 3. батаљону је за политичког комесара постављен Абдулах Мујановић (јер је дотадашњи политички комесар упућен на курс).

У 4. батаљону је за замјеника команданта постављен Цвико Зеленовић, а за помоћника комесара батаљона Матија Туњић, до тада политички комесар чете у том батаљону.